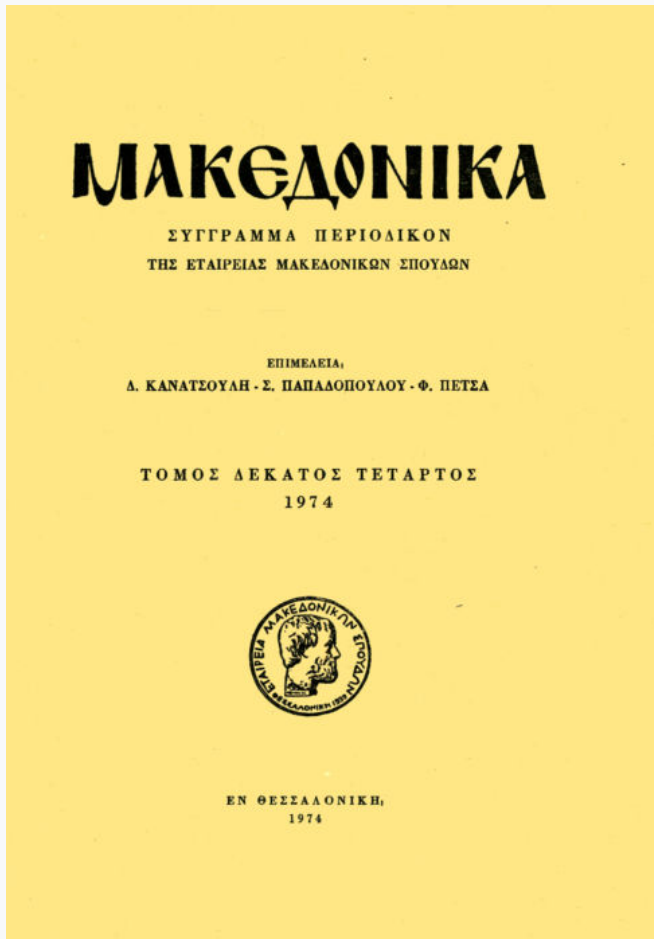

Μακεδονικά

Τόμ. 14, Αρ. 1 (1974)

Μια σλαβική επιγραφή της Μακεδονίας και τα διδάγματα της

Φαίδων Μαλιγκούδης

doi: [10.12681/makedonika.586](https://doi.org/10.12681/makedonika.586)

Copyright © 2014, Φαίδων Μαλιγκούδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαλιγκούδης Φ. (1974). Μια σλαβική επιγραφή της Μακεδονίας και τα διδάγματα της. *Μακεδονικά*, 14(1), 392-395. <https://doi.org/10.12681/makedonika.586>

χνητῶν μεταμορφίσεων τοῦ καβαλάρη στοῦ χωριδι Madara. Πρέπει νά τόν ἀφήσουμε ἡσυχῶ καί, ἂν δέν εἶναι δυνατόν νά ποῦμε τίποτε ἀκριβέστερο, ἄς μείνῃ ἀπλῶς ἕνας ἀπό τοὺς πολλοὺς «Θρᾷξ ἱππέως»¹.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

ΜΙΑ ΣΛΑΒΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΤΗΣ

Ἔνα ἀπό τὰ «καυτὰ» θέματα τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Βαλκανικῆς εἶναι τὸ σχετικὸ μὲ τὸν ἐποικισμὸ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Σλάβους. Πολλὰ ἔχουν γραφῆ γύρω ἀπὸ τὸ ἂν, πότε καί σὲ ποῖο βαθμὸ «εἰσθλαβώθη» ἡ Ἑλλάς καί τί λογῆς σλαβικά φύλα κατέβηκαν μέχρι τὸ Αἰγαῖο. Κεντρικὴ θέση στὴν ἐπιχειρηματολογία, στὴν ὁποία δέν ἐπρυτάνευσε πάντοτε ἡ ἀσθηρὴ ἐπιστημονικὴ πρόθεση, κατέχει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Fallmerayer τὸ

1. Ἰδὲ κυρίως E. Will, *Le relief culturel grecoromain*, Paris 1965, εἰδικότερα γιὰ τὸ ἀνάγλυφο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, σ. 62 κ.έ. Στὴν πλούσια βιβλιογραφία τοῦ E. Will ἔχουν προστεθῆ νεώτερα δημοσιεύματα. — Ἐίχε γραφῆ τὸ σημείωμα αὐτὸ ἀπὸ καιρὸ καί τώρα μόλις βλέπω τὸ ἄρθρο τοῦ Georgi Mihailov στὰ *Mélanges helléniques offerts à Georges Daux*, Paris 1974, σ. 279-287. Εἶναι γραμμὸ μὲ ἀφορμὴ τῆ δημοσίευση ἀπὸ τὸν M. Spiedel τῆς ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ βετεράνου Τιβερίου Κλαυδίου Μαξίμου, τοῦ «captor Decabali». Ἡ στήλη βρέθηκε τυχαῖα τὸ 1965 στὴ Γραμμὴν, βορειοδυτικὰ τῶν Φιλίππων (εἰκ. 2), δημοσιεύθηκε στὸ «*Journal of Roman Studies*», τ. 60 (1970), σ. 142-153, καί προκάλεσε ζωηρὸ ἐνδιαφέρον καί συζήτηση. Στὴ βιβλιογραφία ὅπου παραπέμει ὁ G. Mihailov πρόσθεσε καί τὸ ἄρθρο τοῦ ἀειμνήστου G. Becatti στὴν *Enciclopedia dell'Arte Antica*, Suppl. 1970 (1973), λ. Trapeaem Traiani. Ὁ,τι ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ἡ παρατηρήσις τοῦ G. Mihailov, ἔ.ἀ., σ. 282, ὁ ὁποῖος πολλὴ σωστὰ προσάγει παραδείγματα τῆς περιοχῆς Φιλίππων-Ἀβδήρων-Φιλίππουπόλεως, ὅμοια πρὸς τὴν παράσταση τοῦ ἱππέως στὴ στήλη τοῦ T. Κλαυδίου Μαξίμου καί συμπεραίνει:

«On veut voir l'origine de l'iconographie du Cavalier Thrace dans les monuments du genre du relief tombal de Dexiléos à Athènes. Il n'y a pas de doute que le type est venue du dehors, sans doute emprunté à l'art grec. On pourrait même admettre que le group des cavaliers tuant un ennemis, dont le représentant le plus remarquable est le monument de Dexiléos, en aurait été le modele. Par les monnaies du roi péonien Patraus, du dernier tiers du IVe s., on voit comment ce sujet se répandait (fig. 9)». Πολὺ σωστά! Τὸ νόμισμα τοῦ Πατραοῦ ἐδῶ, εἰκ. 3.

Προηγούμενος καί ὁ Ρουμάνος καθηγητῆς D. M. Pirpidi («*Acta Antiqua*», τ. X (1962), σ. 219 κ.έ.) συμφώνησε ἐπίσης μὲ τὴ γνώμη τοῦ E. Will (ἔ.ἀ., σ. 79) ὅτι ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ «θρακὸς ἱππέως» προέρχεται ἀπὸ μακρὰ σειρὰ ἐπιτυμβίων παραστάσεων τῶν Ἑλλήνων. Πρβλ. γιὰ τὶς ἀναθηματικὰ πλάκες μὲ παραστάσεις «θρακὸς ἱππέως θηρεύοντος», ρωμαϊκῶν χρόνων, στὴ Βουλγαρία (βουλγαρικὰ μὲ γαλλικὴ περίληψη), *Archeologia*, Sofia 1970, 2, σ. 19-32.

Ἐπὶ τοῦ πιεστηρίου», βλέπω τὸ βιβλίον τοῦ R. F. Hoddinkott, *Bulgaria in Antiquity*, London 1975, ὅπου γίνεται συχνὰ ἀναφορὰ σὲ παραστάσεις «θρακὸς ἱππέως», σ. 32 (γενοικός), 51 (Ὀδησσός), 112 (Ratiaria), 116 (Montana), 139 (Durostorum), 174 (Θρᾷξ ἱππέως-Ἅγιος Γεώργιος), 182-183 (Pautalia), 185-186 (ἐλληνικὸς χαρακτήρας τῆς περιοχῆς τῆς λατρείας του στοῦ Στρυμόνα καί στοῦ Νέστο) κ.ά.

θέμα τῶν τοπωνυμίων στὴ χώρα μας, Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ὑποτιθέμενο ἔτος ἐνὸς τοπωνυμίου προσπάθησαν πολλοὶ νὰ στηρίζουν ἓνα ὀλόκληρο οἰκοδόμημα θεωριῶν ἄν, π.χ., ἦταν σὲ θέση νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἓνα τοπωνύμιον ποὺ ἀναφέρουν οἱ πηγές στὸ μεσαιῶνα εἶναι σλαβικό, τότε καὶ οἱ κάτοικοί του ἦταν Σλάβοι. Πολλές ἱστορικές μελέτες σχετικὰ μὲ τοὺς Σλάβους στὴ μεσαιωνικὴ Ἑλλάδα στηρίζονται ἀπλῶς καὶ μόνο σὲ ἔτιμολογίες σωστῆς ἢ ὄχι.

Δὲν εἶναι πρόθεσή μου μὲ τις παρακάτω γραμμὲς νὰ ἐξαντλήσω αὐτὸ τὸ βασικὸ θέμα. Θὰ ἤθελα μόνο μὲ ἓνα μικρὸ (καὶ σπάνιον) παράδειγμα ἀπὸ τις ἱστορικές πηγές νὰ κάμω κάπως πῶς φανερὸ ὅτι γι' αὐτὸν ποὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἱστορία μιᾶς περιοχῆς σὲ μιὰ δεδομένη της περίοδο ἢ διαπίστωση καὶ μόνο ὅτι τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς εἶναι σλαβικό θὰ ἦταν κακὸς ὁδηγὸς στὸ μονοπάτι τῆς ἱστορικής ἀληθείας.

Ὁ Βούλγαρος ἱστορικός καὶ ἀρχαιολόγος J. Ivanov στὸ βιβλίον του «Βουλγαρικές ἀρχαιότητες τῆς Μακεδονίας»¹ ποὺ —ἂν παραβλέψῃ κανεὶς μερικά ποὺ γράφτηκαν σ' αὐτὸ κάτω ἀπὸ τὸ γνωστὸ ἐθνικιστικὸ πνεῦμα— εἶναι πραγματικὰ πολὺτιμο βοήθημα γιὰ τὸ μελετητὴ τῆς βουλγαρικῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας, δημοσιεύει μιὰ ἐπιγραφή γραμμένη στὴ μέση βουλγαρικὴ ποὺ εἶδε κοντὰ στὸ χωριὸ Κίρτσοβο (σήμερα Καρυδοχώρι) στὸ νομὸ Σερρών. Ὁ Ivanov γράφει ὅτι ἡ ἐπιγραφή, ποὺ τὴν εἶδε τὸ 1916, εἶναι χαραγμένη ἐπάνω σὲ ἓνα τοῖχο ἀπὸ γρανίτη, ὅ,τι ἔχει ἀπομείνει ἀπὸ ἓνα μεσαιωνικὸ κάστρο ποὺ ἄλλοτε ὑψώθηκαν σὲ ἓνα λόφο στὰ ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ. Δίνω παρακάτω τὸ κείμενο, μεταγγραμμένο σὲ λατινικοὺς χαρακτήρες, ὅπως τὸ δημοσιεύει ὁ Ivanov.

†Azū Vrana duka velikū
sūtūvorichū grada Kricuva
...ē šs ca[r?]ja za molitū-
vy Kaloio [ana] carē

Ὁ καθηγητὴς I. Dujčev δημοσιεύει τὴν ἴδια ἐπιγραφή², καὶ τὴ διαβάζει:

†Azū Vrana duka velikū
sūtūvorichū grada Kricuva
[ma]š [m]šsūca [6712] za molitū-
vy Kaloio[ana] carē

Ἡ μετάφραση τῆς ἐπιγραφῆς:

Ἐγὼ ὁ Βρανᾶς μέγας δούξ
κατασκεύασα τὸ κάστρο Κρίκουα
(τὸν μῆνα Μάιο τὸ 6712=1204) γιὰ τὸ καλὸ³
τοῦ τσάρου Καλογιάννη.

Εἶναι κάπως δύσκολο νὰ τοποθετήσῃ κανεὶς τὴν ἐπιγραφήν στὰ ἱστορικά της πλαίσια, μιὰ καὶ ἡ χρονολόγησις ποὺ προτείνει ὁ Dujčev δὲν εἶναι σίγουρη. Τὸν Βρανᾶ⁴ τῆς ἐπιγρα-

1. Πρβλ. J. Ivanov, *Bŭlgarski starini iz Makedonija*, Sofija 1931, σ. 29-34.

2. Πρβλ. I. Dujčev, *Iz starata bŭlgarska knižnini*, t. II, Sofija 1944, σ. 27.

3. Τὸ βουλγ. «za molitŭ» τὸ θεωρεῖ σωστὰ ὁ Dujčev, ἔ.ἀ., σ. 307, σὰν ἀντίστοιχο τοῦ ἑλληνικοῦ «ὑπὲρ εὐχῆς».

4. Τὸ ὄνομα Βρανᾶς εἶναι κατὰ τὴ γνώμη τῶν δύο Βουλγάρων ἐρευνητῶν σλαβικοῦ ἔτιμου. Ὁ Φ. Κοκουλέξ, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ λαογραφικά*, τ. Β', Ἀθήνα 1950, σ. 276-277, ἀντίθετα τὸ παράγει ἀπὸ τὸ μεσ. βραναί(α) brande, brandium.

φής, τὸν ταυτίζουσι ὁ Ivanov καὶ ὁ Dujčev μὲ τὸν βυζαντινὸ στρατηγὸ Θεόδωρο Βρανᾶ (ιβ' - ιγ' αἰ.) ποῦ μετὰ τὴν κατὰληψη τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Λατίνους συνεργάστηκε μαζὺ τους, ἀνέκτησε τὴ Φίλιππούπολη καὶ τὸν Στενήμαχο ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἔγινε ἀργότερα διοικητὴς τῶν ἐπαρχιῶν Διδυμοτείχου καὶ Ἀδριανουπόλεως¹. Ἡ γνώμη τῶν Ivanov καὶ Dujčev τέθηκε τελευταία σὲ ἀμφισβήτησις², ὥστόσο δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ αὐτό, οὔτε μὲ τὸ ἄν ὁ Θεόδωρος Βρανᾶς ἔγινε καὶ πότε σύμμαχος τοῦ τσάρου Καλογιάννη τῆς Βουλγαρίας (1197-1207).

Θὰ σταματήσουμε μόνο στὸ ὄνομα τοῦ κάστρου, ὅπως μᾶς τὸ ἔχει διασωσεῖ ἡ ἐπιγραφή. Δὲν χωρᾶ βέβαια ἀμφισβήτησις ὅτι ἡ Κρίκουα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τὸ χωριὸ Κίρτσσοβο, ὅπως λεγόταν πρὶν μετονομαστῆ. Ὁ Vasmer στὸ γνωστὸ του ἔργον³ ἀναφέρει αὐτὸ τὸ τοπωνύμιον σὰν σλαβικὸ χωρὶς νὰ δῖνῃ περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ ἔτυμό του καὶ περιορίζεται μόνο νὰ τὸ παραβάλλῃ μὲ τὴν παλαιορωσικὴ ὀνομασία τῆς πόλης Κῦρτσενά (σήμερα Κερέ).

Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ τοπωνύμιον αὐτὸ ἔχει πραγματικὰ σλαβικὴ προέλευσις: στὴν παλαιοσλαβονικὴ Κῦρτ σημαίνει «ὄ,τι μένει ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ δένδρου ἐπάνω ἀπὸ τὴ ρίζα ἀφοῦ κοπῆ ὁ κορμὸς» καὶ τὸ ρῆμα Κῦρτiti=«δημιουργῶ καλλιεργήσιμο ἔδαφος, καθαρίζοντας τὸ δῶσος ἀπὸ τὰ δένδρα». Τοπωνύμιον αὐτοῦ τοῦ ἐτύμου ὑπάρχουν ἀρκετὰ παντοῦ, ὅπου κατοίκησαν Σλάβοι⁴. Στὴν Ἑλλάδα ἄπαντοῦν τὰ παρακάτω τοπωνύμια ποῦ φαινομενικὰ εἶναι τοῦ ἴδιου ἔτυμου: Κόρτσισσα (Φλώρινα), Κουρτσουνα (Λακωνία), Κριτσάρι (Καρδίτσα), Κριτσελί (Λακωνία), Κρίτσι (Μεσσηνία), Κριτσίνι (Τρίκαλα), Κριτσσοτᾶδες (Τρίκαλα), Κρουτσέλοβο (Ἐδεσσα), Καρτζόβα (Τρίπολις), Κριτζιανὰ (Ἐπανωμή)⁵. Δὲν θὰ προχωρήσω περισσότερο στὴ συσχέτιση τῶν τοπωνυμίων καταλήγοντας σὲ συμπεράσματα καὶ θ' ἀφήσω τὸ θέμα ἀνοιχτὸ γιὰτι θὰ ἔπρεπε νὰ διευκρινιστοῦν προηγουμένως δύο προβλήματα ποῦ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴ σωστὴ λύσις τοῦ θέματος:

α) Θὰ πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ ἂν ἡ σλαβικὴ λέξις Κῦρτ ὑπάρχει σὰν δάνειον προσηγορικὸ στὶς νεοελληνικὲς διαλέκτους. Ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης⁶ ἀναφέρει τὸ ἰδιωματικὸ (Ἄγραφα) κ ρ ι τ σ ἄ π ι ποῦ σημαίνει ὅτι ἀκριβῶς καὶ τὸ σλαβικὸ κῦρτ καὶ ποῦ πιθανὸν νὰ εἶναι δάνειον ἀπὸ τὰ σλαβικά. Σὲ περίπτωσι ποῦ θὰ ἀποδειχθῆ ἡ ὑπαρξὴ τῆς δάνειας λέξεως σὲ ἄλλα διώματα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῆ, ποιά τοπωνύμια προέρχονται ἀπὸ τὸ δάνειον προσηγορικὸ (καὶ συνεπῶς ἀπὸ ἑλληνόφωνους ἐποίκους) καὶ ποιά κατ' εὐθεΐαν ἀπὸ τὸ σλαβικόν.

β) Τὸ σλαβικὸ κῦρτ ὑπάρχει σὰν δάνειον καὶ στὰ ἄλβανικά⁷. Καὶ ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῆ κανεὶς ἂν καὶ ποιδὸ ἀπὸ τὰ παραπάνω τοπωνύμια προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἄλβανόφω-

1. Σχετικὰ μὲ τὸν Θεόδωρο Βρανᾶ πρβλ. C. h. M. B r a n d, Byzantium confronts the West 1180-1204, Cambridge, Mass. 1968, σ. 111, 136, 148.

2. Πρβλ. G. P r i n z i n g, Die Bedeutung Bulgariens und Serbiens in den Jahren 1204-1219 im Zusammenhang mit der Entstehung und Entwicklung der byzantinischen Teilstaaten nach der Einnahme Konstantinopels infolge des 4. Kreuzzuges, München 1972, σ. 76-77, Nota 77.

3. M. V a s m e r, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941, σ. 217.

4. Πρβλ. V. Š m i l a u e r, Přiručka slovanské toponomastiky, Praha 1970, σ. 106.

5. Δὲν θὰ συμφωνήσω μὲ τὸν παλιὸ μου συμμαθητὴ Θ. Π α ζ α ρ ἄ ποῦ ἀμφισβητεῖ ἂν τὸ τελευταῖο αὐτὸ τοπωνύμιον εἶναι σλαβικόν (πρβλ. τὸν ἴδιο στὰ «Μακεδονικά», τ. 10 (1970), σ. 144), ἀλλὰ δὲν προτείνει καμιά ἄλλη ἔτυμολογία.

6. Πρβλ. Μ α ν ὄ λ η Τ ρ ι α ν τ α φ υ λ λ ῖ δ η, Ἄπαντα, τ. Β', Θεσσαλονικὴ 1963, σ. 387.

7. Πρβλ. A. M. S e l i š č e v, Slavjanskoe naselenie v Albanii, Sofija 1931, σ. 147.

νους έποίκους στην Έλλάδα. Σε πολλές περιπτώσεις έξ άλλου δανείων λέξεων στη γλώσσα μας πρόκειται περί έ μ μ έ σ ω ν σλαβικών δανείων λέξεων: ή λέξη ζ α κ ό ν ι π.χ. (συνήθεια, άγραφος νόμος) προέρχεται από την άλβανική πού με τη σειρά της τή δανείστηκε από την σλαβική: *καστραβέτσι* (άλβ. *kastravecë* < σλαβ. *krastavica* (= άγγούρι), κ.λ.π.

Άς γυρίσουμε όμως στην επιγραφή. Τό σλαβικό όνομα τού κάστρου, όπως μάς τό παραδίνει ή επιγραφή δημοουργεί προσκόμματα σέ κείνους πού θέλουν νά βγάλουν συμπεράσματα σχετικά με τό πού άνήκαν γ λ ω σ σ ι κ ά (και κατά συνέπεια έθνικά) οί κάτοικοι τού κάστρου τόν ιγ' αί., όταν γράφτηκε δηλ. ή επιγραφή. Η σλαβική όνομασία τού χωριού Κύτσοο έγινε Κρίκουα στην επιγραφή, δηλ. όπως τήν έπρόφεραν οί έλληνόφωνοι κάτοικοι τού και όπως τήν άκουσε ό Σλάβος πού λάξευσε τήν επιγραφή τόν ιγ' αί.: τό παχύ ε έγινε σ (τσ) στην ελληνική προφορά και τό άτονο ο > u (ου), σύμφωνα με ένα φωνητικό φαινόμενο πού, όπως είναι γνωστό, είναι χαρακτηριστικό γιά τά βόρεια ελληνικά ιδιώματα. Τά διδάγματα αυτά τής επιγραφής είναι νομίζω εύγλωττα και θά έπειθαν κάθε καλόπιστο μελετητή τής επιγραφής ότι οί κάτοικοι τής περιοχής τού κάστρου ήταν πλέον τόν ιγ' αί. έλληνόφωνοι.

ΦΑΙΔΩΝ ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗΣ

Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η έγκατάστασις Δυτικοευρωπαϊών, άποκλειστικώς σχεδόν έμπόρων, εις τήν Θεσσαλονίκην σημειούται κατά τήν περίοδον τών διομολογήσεων μεταξύ τής οθωμανικής αυτοκρατορίας και τής Γαλλίας¹. Τῷ 1644 ένεφανίσθησαν εις τήν μακεδονικήν πρωτεύουσαν καθολικοί λατινόρθοι κληρικοί, άνήκοντες εις τό Τάγμα τών Ίησουϊτών, άνευ όμως έπισήμου άναθέσεως εκκλησιαστικών καθηκόντων παρά τού Γάλλου βασιλέως, ό όποίος ήτο προστάτης όλων γενικώς τών καθολικών εις τήν οθωμανικήν αυτοκρατορίαν. Έξ έκθέσεως τού Ίησουϊτου π. Isaac d'Aultry (Μασσαλία 7-10-1650)², ύποβληθείσης εις τόν γενικόν ήγούμενον τού Τάγματος π. Piccolomini, πληροφορούμεθα ότι τῷ 1644 ή Μονή Μεγίστης Λαύρας τού Αγίου Όρους είχε παραχωρήσει εις τούς π. Ίησουϊτας ήρειπωμένον ναΐδιον έν Θεσσαλονίκη, άλλ' ή άμέλεια τού τότε Γάλλου προξένου³ και ό έκραγεις ένετοτουρικός πόλεμος έματίωσαν τήν έπισκευήν τού ναΐδιου και τήν μόνιμον έγκατάστασιν καθολικής άποστολής. Οί π. Ίησουϊται ήλθον εκ νέου εις Θεσσαλονίκην τῷ 1650 και 1693, έν έτει δέ 1706 άνέλθавαν τό έντός δοματίου τού γαλλικού προξενείου λειτουργούν παρεκκλήσιον και έγκατεστάθησαν μόνιμως μέχρι τής διαλύσεως τού Τάγματός τών παρά τού πάπα Κλήμεντος XIV τῷ 1773⁴. Τῷ 1740 άνετέθη εις αυτούς έπισήμως ή διεύθυνσις τής

1. Υν. - J. Dumon, Τό μητρώον βαπτίσεων τής Καθολικής Έκκλησίας Θεσσαλονίκης, 1702-1725, «Μακεδονικά», τ. 11 (1972), σ. 39.

2. Δημοσιευθείσης παρά τού Π. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ, Σχέσεις Καθολικών και Όρθόδοξων, Άθήνα 1958, σ. 162.

3. Έκ τής πληροφορίας αυτής καθίσταται βεβαία ή ύπαρξις Γάλλου προξένου εις τήν Θεσσαλονίκην ήδη πρό τής λήξεως τού πρώτου ήμίσεος τού 17ου αιώνος, ένῶ κατά τόν N. S v o r n o s, Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle, Paris 1956, σ. 145, ό διορισμός τού πρώτου Γάλλου προξένου εις τήν μακεδονικήν πρωτεύουσαν έγένετο τῷ 1685.

4. Π. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ, έ.ά., σ. 100, σμμ. 4.